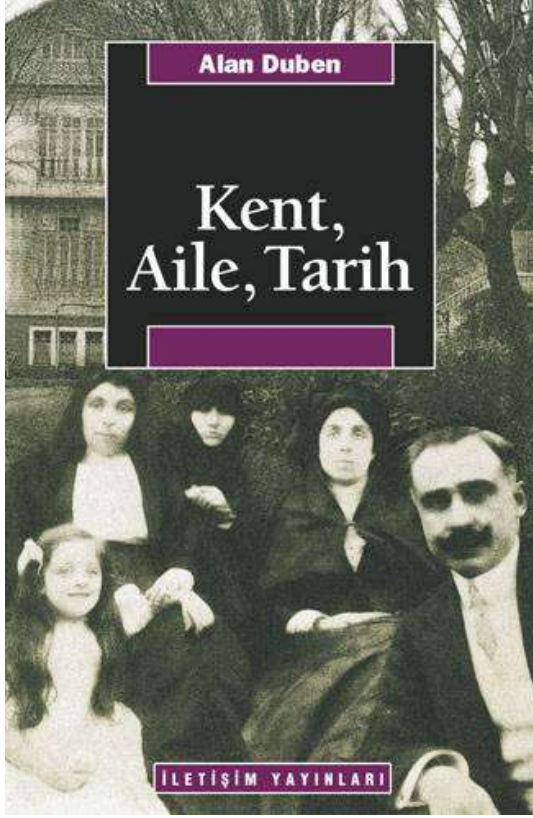

Osmanlı-Türk Aile Tarihi Çalışmalarında Bir Kaynak: Alan Duben

Hazırlayan: Elyesa Koytak

Türkiye’de aile ve aile tarihi konularında iki önemli hata hep yapılageldi. İlki, indirgemeci bir kırsal/kentsel ayrımına dayanan ve kırsal nüfusun geniş aile biçiminde; kentsel nüfusun ise Batı’daki biçimine benzeyen çekirdek aile biçiminde yaşadığı inancıdır. Daha çok eğitilmiş kent sakinleri arasında rağbet gören bu yanılsamaya göre, kırdan kente göçle birlikte eski geniş aile biçimi kaybolmaya başlamış; geniş ailenin ve akrabalık bağlarının önemi, aile fertleri kent yaşamına adapte oldukça zayıflamıştır.

Diğer yapılan hata da ‘geçmişteki Türk ailesi’ne dair oluşturulmuş imgedir: Buna göre, Osmanlı devri Türk ailesinde genç yaşta evlenilir, tartışılmaz bir patriyarkal düzen vardır, evlendikten sonra erkeğin babasının evinde geniş aile olarak yaşanır ve çokeşlilik oldukça rastlanılan bir durumdur.

Sık rastlanan bu iki yanlış, Alan Duben’in yaptığı çalışmalar ve kaleme aldığı makaleler sayesinde artık geçersiz. Uzun yıllar Türkiye’de kentleşme ve aile tarihi

üzerine çalışmış bir sosyal bilimci olan Duben, Osmanlı-Türk aile tarihini yeniden yazmış isimlerden biri.

Duben, çeşitli makalelerinde, yukarıda bahsedilen iki yaygın hatayı çürütüyor. İlk olarak, kırsaldan kente göçle birlikte geniş aileden çekirdek aile biçimine geçildiği düşüncesinin “*Batı’daki sanayileşme ve ailedeki değişim arasında tarihsel ilişki kuran, sanayi devrimiyle geniş aileden çekirdek aileye geçildiğini varsayan bir bakışın ürünü*” (s.80) olduğunu söylüyor. Bu tektipçi bakış açısına karşı Duben, araştırmalarının sonucunda 1950’li yıllardan beri kırsal bölgelerde gerçekleşen değişimlerin hane türüne önemli bir etkide bulunmadığını tespit ediyor:

“Türkiye’de kırsal bölgelerden göç edenlerin büyük çoğunluğu kentlere çekirdek aile veya çekirdek aileye mensup fertler olarak gelmiştir. Göçmenlerin kentleşme sürecine paralel olarak, kırsal kesimde var olduğu düşünülen babasoyluluğa dayalı geniş aile hanesinden kentli çekirdek ailesine doğru bir değişimin gerçekleştiğini gösteren kanıt pek yoktur.

Türkiye’de öteden beri gerek kırsal gerekse kentsel bölgelerde çekirdek aile oranı yüksek olduğu halde, geniş aile ve geniş akrabalık ilişkileri bütün toplumsal sınıflar için daima son derece önemli olmuştur. Kentleşme ve sanayileşmenin gittikçe artması akrabalık ilişkilerinin önemini pek değiştirmemiştir. Kentlerde akraba olmayanlar arasında akrabalık koduna göre yürütülen geniş bir toplumsal ilişkiler

yelpazesi söz konusudur. ("abi", "kardeş", "yenge", "amca" gibi terimlerin akrabalık ilişkisi dışında da kullanımı) Bu kod, büyük ölçüde gerçek akrabalık sistemine dayanılarak üretilen karşılıklılık ilişkilerini düzenler. " (s.97-98)

Duben'in, 1885 ve 1907 Osmanlı nüfus sayımlarına, retrospektif mülakatlara ve birçok yazılı ve edebi kaynağa dayanan çalışmaları yukarıda bahsedilen 'geçmişteki Türk ailesi' imgesini de yıkıyor. Özellikle Osmanlı'nın son döneminde İstanbul'daki Müslüman hane ve ailelere odaklanan Duben, ilk olarak, zannedildiği gibi erken evlenmenin hiç de yaygın olmadığını ortaya koyuyor:

"1885 Osmanlı nüfus sayımı sırasında İstanbul'da kadınlar 19 yaş civarında evleniyordu. 1905'e kadar bu ortalama 20'ye yükselmisti...Genellikle çok geç evlenen erkeklerin 1905 ile 1940 yılları arasında evlenme yaşı aşağı yukarı 30 civarındaydı." (s.140)

Duben devamında, zannedildiği gibi Osmanlı-Türk ailesinin hayli kalabalık bir hanede geniş aile biçiminde yaşamadığını, toplumsal şartların buna elvermediğini açıklıyor:

"Evlenen erkeğin kendi evini geçindirebilmesi gerekliliği çok yaygın bir inançtı. Aile dışındaki kurumlara bağlı bir kent ekonomisinde bir insanın ev alması veya kiralaması, döşemesi, düşün masraflarına katlanması ve devamında geçindirebilmesi hiç de kolay değildi. Kent ekonomisi kalabalık ailelere fazla olanak sağlamadığı gibi çok sayıda insana bakmak aile büyükleri için bir yük teşkil ediyordu..."

1885'te ortalama Müslüman hanesi hizmetçiler hariç 3,9; 1907'de 4,2 idi. 1969'da bu ortalamanın 4,1 olduğunu hatırlarsak, Osmanlı dönemi Türk ailesinin hayli küçük olduğunu fark ederiz. Ayrıca 1907 yılında İstanbul'da doğurganlık oranı 3,8 iken, 1940'lı yıllarda 2,4'e indi. Aynı dönemde kırsal kesimlerde kadınlar ortalama 7 çocuk doğuruyorlardı. Anadolu'da halen sürmekte olan "demografik geçiş" İstanbul için 2. Dünya Savaşı'na gelindiğinde tamamlanmıştı..."

1907 İstanbul'unda çok aileli hanelerin sayısı, tüm hane sayılarının %12'sini oluşturuyordu. İnsanların yaklaşık yüzde 60'ı ya çekirdek aile olarak ya da dul bir anneyle birlikte oturuyordu. Geriye kalan hanelerin yüzde 20'si ise tek yaşayan kişilerin oluşturduğu ya da bir evli çift barındırmayan, tek tük akrabaların veya dostların yaşadığı hanelerdi." (s. 147, 148, 149)

İstanbul'daki Müslüman hanelerinin karmaşık ve geniş bir yapıdan çok, hayli küçük ve çekirdek bir yapıda olmasına Duben, geç evlenme, ortalama hayat beklentisinin düşük olması nedeniyle babaların ve annelerin çoğunlukla hayatta olmaması gibi demografik nedenleri gösteriyor. Ailelerin parçalanmasını tetikleyen göçlerin de geniş ailenin az rastlanır bir olgu olmasına sebep olduğunu belirtiyor.

Duben'in üzerine gittiği bir diğer konu da, çokeşlilik meselesi. Araştırmaları sonucunda elde ettiği bulgular, oryantalistlerin egzotizm merakına konu olan Doğu çokeşliliği düşüncesini açıkça reddediyor:

"1885 ve 1907 yıllarında İstanbul'da evli olan erkeklerin ancak yüzde 2,5'i çokeşliydi ve evliliklerinin yalnız bir döneminde çokeşli kalmışlardı. Kırsal kesim hakkında da elimizde sağlam veri olmadığı halde bazı zenginler dışında çokeşliliğin yaygın olmadığı söylenebilir." (s. 146)

Nihayetinde, burada aktarılamayacak kadar uzun tespit ve analizleriyle Alan Duben, hem Osmanlı-Türk aile tarihi alanında yaygın olan yanlış kanıları yıkmısıyla, hem de bu alanda detaylı ve kapsamlı çalışmalarıyla vazgeçilemez bir başvuru kaynağı.

Alan Duben, *Kent, Aile, Tarih*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002